

РЕГІОНАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ ТА МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2024-2-08>
УДК 336.14:352

Казюк Яніна Мирославівна,
доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри публічного управління та проектного менеджменту
Державного ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
Національної академії педагогічних наук України,
вулиця Січових стрільців, 52-А, м. Київ, 04053, Україна

e-mail: yanina.m.k@ukr.net <https://orcid.org/0000-0002-5003-4896>

Венцель Віктор Тарасович,
доктор наук з державного управління,
Директор департаменту фінансів Житомирської обласної державної адміністрації,
майдан С.П. Корольова, 1, Житомир, 10014, Україна

e-mail: ventsel@ukr.net <https://orcid.org/0000-0002-1902-6126>

СИСТЕМА ВИРІВНЮВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ: ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Анотація. Стаття присвячена аналізу ефективності системи фінансового вирівнювання в Україні та розробці пропозицій щодо її вдосконалення з метою зменшення диспропорцій між територіальними громадами і забезпечення рівного доступу громадян до публічних послуг незалежно від місця проживання. Автори розглядають теоретичні основи фінансового вирівнювання, його функції та міжнародний досвід, акцентуючи увагу на вимогах Європейської хартії місцевого самоврядування. На основі аналізу статистичних даних щодо обсягів та динаміки базової і реверсної дотацій, їх частки у ВВП та доходах місцевих бюджетів, а також показників диференціації податкоспроможності територій до і після вирівнювання, автори доходять висновку, що чинна в Україні система лише частково виконує свою функцію. Зокрема, обсяги базової дотації є недостатніми для забезпечення фінансової спроможності усіх громад, а розрив між «багатими» і «бідними» територіями залишається надмірним навіть після вирівнювання. У статті запропоновано низку шляхів удосконалення вітчизняної моделі фінансового вирівнювання. Серед них: розширення переліку платежів, що враховуються при розрахунку дотацій; збільшення обсягів коштів, що спрямовуються на вирівнювання; впровадження багаторівневої системи вирівнювання із диференціацією розрахунків для різних категорій громад; перегляд

Як цитувати: Казюк Я. М., Венцель В. Т. Система вирівнювання місцевих бюджетів України: ефективність та шляхи вдосконалення. *Актуальні проблеми державного управління*. 2024. № 2 (65). С. 149–164. DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2024-2-08>

In cites: Kaziuk, Y.M., Ventsel, V.T. (2024). The equalization system of local budgets in Ukraine: effectiveness and pathways for improvement. *Pressing Problems of Public Administration*, 2 (6), 149–164. DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2024-2-08> [in Ukrainian].

© Казюк Я. М., Венцель В. Т., 2024

 This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

ISSN 1684-8489. *Pressing Problems of Public Administration*, 2024, № 2 (65)

149

фундаментальних засад системи в контексті повоєнного відновлення. Автори наголошують на необхідності розробки нових підходів до оцінки ефективності фінансового вирівнювання з точки зору його впливу на якість життя мешканців громад та рівень людського й інфраструктурного капіталу територій.

Ключові слова: публічні фінанси, механізм управління фінансами, бюджетна політика, публічні фінанси, система фінансового вирівнювання, цифрові технології, державний та місцеві бюджети, диспропорції, публічні послуги.

Постановка проблеми. У системі реалізації державної бюджетної політики слід виокремити фіскальне вирівнювання, відтак ефективна система фінансового вирівнювання є одним із ключових елементів успішної децентралізації та розвитку місцевого самоврядування. В Україні, де впродовж останніх років активно впроваджуються реформи децентралізації, питання справедливого розподілу фінансових ресурсів між різними територіальними громадами набуває особливої ваги. Адже саме від спроможності місцевих бюджетів забезпечувати надання якісних публічних послуг населенню залежить не лише добробут громадян, але й довіра до влади та підтримка реформ. Натомість, значні диспропорції у фінансовій спроможності регіонів та громад можуть призвести до соціальної напруги, політичної нестабільності та уповільнення темпів розвитку держави в цілому.

Незважаючи на значні зусилля уряду щодо вдосконалення системи міжбюджетних відносин та фінансового вирівнювання в Україні, існуючий механізм все ще має низку недоліків та потребує подальшого реформування. Зокрема, чинний підхід до горизонтального вирівнювання, що базується виключно на показниках надходжень від податку на доходи фізичних осіб, не враховує інших важливих чинників, які впливають на фінансовий потенціал громад, таких як рівень економічного розвитку, структура економіки, демографічна ситуація тощо. Крім того, обсяги дотацій вирівнювання, які спрямовуються з державного бюджету до місцевих бюджетів, залишаються недостатніми для повного подолання існуючих диспропорцій. Як наслідок, багато територіальних громад, особливо невеликих та розташованих у депресивних регіонах, продовжують потерпати від дефіциту фінансових ресурсів та нездатності забезпечувати належний рівень публічних послуг для своїх жителів.

Актуальність дослідження шляхів удосконалення системи фінансового вирівнювання в Україні зумовлена не лише внутрішніми викликами розвитку місцевого самоврядування, але й зовнішніми факторами, зокрема євроінтеграційними прагненнями нашої держави. Адже ефективна та справедлива система міжбюджетних відносин, яка забезпечує достатній рівень фінансування повноважень органів місцевого самоврядування незалежно від місця розташування громади, є однією з ключових вимог Європейської хартії місцевого самоврядування – документу, ратифікованого Україною ще у 1997 р. Одним із шляхів зменшення економічної та соціальної нерівності між регіонами є вирівнювання фінансової (бюджетної) забезпеченості регіонів та територіальних громад. Фіскальне вирівнювання дозволяє державі забезпечити фінансування суспільних послуг на всій території (за певними критеріями), незалежно від місця проживання громадян. Отже, подальше вдосконалення механізмів фінансового вирівнювання та зменшення регіональних диспропорцій є не лише питанням внутрішньої соціально-економічної політики, але й

важливим індикатором успішності реалізації євроінтеграційного курсу України та виконання нашою державою взятих на себе міжнародних зобов'язань у сфері розвитку місцевої та регіональної демократії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій за проблематикою та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблематиці щодо механізмів реалізації державної бюджетної політики, системі фінансового вирівнювання, місцевим бюджетам, місцевому самоврядуванню та спроможності територіальних громад присвячено численні публікації та аналітичні матеріали. Зокрема дослідження у цій галузі здійснювали О. Васирик, В. Гесць, В. Кравченко, О. Кириленко, І. Луніна, В. Опарін, В. Федосов, С. Юрій та багато інших. Вітчизняні дослідники здебільшого вивчали бюджетний процес, але недостатньо уваги приділяли ефективності та впливу фінансового вирівнювання на зменшення фіскальних диспропорцій між регіонами через відповідну національну бюджетну політику. Однак цей аспект є важливим для ефективного розподілу національних ресурсів та дотримання принципів соціальної справедливості. Незважаючи на дослідження міжбюджетних відносин та системи бюджетного вирівнювання, ця тема залишається актуальною з огляду на перманентний розвиток суспільних відносин та вдосконалення або модифікацію бюджетної політики, спрямованої на забезпечення необхідного рівня надання суспільних послуг населенню.

Метою статті є аналіз проблематики та розробка пропозицій щодо шляхів вдосконалення системи вирівнювання в Україні, зменшення диспропорцій між територіальними громадами, посилення їх спроможності з метою забезпечення фінансування публічних послуг на всій території незалежно від місця проживання громадянина.

Використана методологія. Теоретико-методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових та спеціальних методів пізнання, застосування яких зумовлене метою, завданнями та логікою викладення матеріалу в статті. Зокрема, для розкриття сутності та функціонального призначення системи фінансового вирівнювання було використано методи аналізу, синтезу та узагальнення. Шляхом критичного опрацювання вітчизняних та зарубіжних наукових джерел, нормативно-правових актів та аналітичних матеріалів було визначено основні теоретичні підходи до трактування поняття «фінансове вирівнювання», його мету, завдання та принципи реалізації. Особливу увагу було приділено аналізу положень Європейської хартії місцевого самоврядування в частині вимог до організації міжбюджетних відносин та забезпечення фінансової автономії органів місцевого самоврядування.

Для оцінки ефективності існуючої в Україні системи фінансового вирівнювання було застосовано статистичні та економіко-математичні методи. На основі даних Державної казначейської служби України, Міністерства фінансів України та Державної служби статистики України було здійснено розрахунок ключових показників, які характеризують рівень фінансових диспропорцій між місцевими бюджетами, таких як індекс податкоспроможності, частка базової/реверсної дотації у доходах місцевих бюджетів та у ВВП, співвідношення між максимальним та мінімальним значенням доходів на душу населення до та після вирівнювання тощо. Використання методів порівняльного аналізу дозволило зіставити фактичні значення цих індикаторів із середніми показниками по країнах ОЕСР та оцінити достатність обсягів коштів, які спрямовуються на фінансове вирівнювання в Україні.

Важливим методологічним підґрунтям дослідження стали також теорії фіскального федералізму та децентралізації публічних фінансів, які розкривають оптимальний розподіл повноважень та ресурсів між різними рівнями влади та обґрунтовують необхідність фінансового вирівнювання для компенсації так званих «горизонтальних» та «вертикальних» дисбалансів. У цьому контексті було проаналізовано основні моделі організації міжбюджетних відносин та систем вирівнювання, які використовуються у зарубіжних країнах (зокрема, в унітарних європейських державах), та визначено переваги і недоліки кожної з них.

Розробка пропозицій щодо вдосконалення вітчизняної системи фінансового вирівнювання ґрунтувалась на поєднанні дедуктивних та індуктивних методів дослідження. Зокрема, було виокремлено і проаналізовано кращі зарубіжні практики, які можуть бути адаптовані до національних умов із урахуванням специфіки розвитку місцевого самоврядування в Україні. Водночас, було узагальнено та систематизовано наявні в науковій літературі та публічному дискурсі пропозиції щодо реформування системи міжбюджетних відносин, проведено їх критичну оцінку з точки зору відповідності сучасним теоріям та концепціям фіскальної децентралізації.

Особливістю дослідження є акцент на багатому досвіді реформ децентралізації та місцевих фінансів, які було реалізовано в Україні протягом останніх років і до розробки яких обидва автори є особисто дотичні як експерти на протязі останніх 10 років. Зокрема, було проаналізовано напрацювання та досягнення таких фундаментальних реформ, як бюджетна децентралізація, добровільне об'єднання територіальних громад, розширення дохідної бази місцевих бюджетів, перехід до середньострокового бюджетного планування на місцевому рівні тощо. Урахування цього позитивного досвіду дозволило сформулювати більш реалістичні та обґрунтовані пропозиції щодо подальшого розвитку системи фінансового вирівнювання, які органічно вписуються у загальну логіку та філософію реформ у сфері публічних фінансів та місцевого самоврядування в Україні.

Виклад основного матеріалу. Зменшення диспропорцій дохідної спроможності територій – один із ключових аспектів фінансового вирівнювання. В Україні тривають дискусії щодо створення оптимальної системи фінансового вирівнювання, яка б задовольнила інтереси всіх стейкхолдерів: Уряду, органів місцевого самоврядування, мешканців територіальних громад (як кінцевих бенефіціарів публічних послуг).

Європейською хартією місцевого самоврядування визначено, що захист фінансово слабших місцевих органів влади вимагає розроблення заходів, призначених для усунення наслідків нерівномірного розподілу потенційних джерел фінансування та фінансового тягаря, який вони несуть у зв'язку з виконанням своїх повноважень. Такі процедури чи заходи не повинні зменшувати свободу дій місцевих органів влади щодо здійснення повноважень у межах власної сфери відповідальності [4].

Фінансове вирівнювання виконує декілька основних функцій. Головна їх мета – це досягнення горизонтальної справедливості серед жителів різних територій, тобто надання порівняльного рівня публічних послуг при порівняльних рівнях ставок оподаткування. Слід зазначити, що вирівнювання – пасивна коригувальна фінансова політика, яка не має на меті й не може забезпечити економічне зростання регіонів чи територіальних громад. Фінансове вирівнювання спрямоване на вирівнювання регіональних бюджетних доходів, а не на

зростання регіонального ВВП чи індивідуальних доходів громадян [9]. Важливим завданням вирівнювання є зменшення (в ідеалі – повне вирівнювання) диспропорції в доходах та витратах на надання публічних послуг на одного споживача на різних територіях. Податковий потенціал різних територій диференційований з огляду на соціально-економічні, географічні та інші чинники. Відповідно, мета вирівнювання – забезпечити надання громадянам публічних послуг певних стандартів при зіставному рівні податкового навантаження.

На сьогодні існує два основних стратегічних підходи до вирівнювання фінансової спроможності органів місцевого самоврядування. Перший полягає в тому, що органи місцевого самоврядування забезпечуються частиною від загального обсягу доходів держави через загальний (безумовний) грант, яким вони мають право вільно розпоряджатися (у межах бюджетного законодавства). Другий підхід передбачає надання державою додаткових коштів лише тим органам місцевого самоврядування, чиї надходження в розрахунку на одного жителя (у межах конкретного переліку доходів) є нижчими від середнього показника по країні. Саме в межах зазначених систем здійснюється вирівнювання в більшості країн [10].

Перевага системи загальних грантів у тому, що загалом їх використання простіше. Недоліком цієї системи, однак, є потенційна небезпека зменшення зусиль органів місцевого самоврядування щодо забезпечення власних фінансових ресурсів і зміщення акценту на максимізацію фінансування з боку держави. Тому система вирівнювання має бути побудована таким чином, щоб місцеві органи влади не могли вплинути на збільшення державних грантів, скоротивши свої зусилля з адміністрування податків на власній території. Ще одне важливе питання – перелік доходів, що використовуються для розрахунку загальної суми державних грантів. Що більша кількість доходних джерел місцевих бюджетів включається у розрахунок державних грантів, то ефективнішим буде процес вирівнювання і вищою є вірогідність того, що розриви між бюджетами будуть максимально нівельовані. Однак слід зазначити, що для вирівнювання мають використовуватися лише ті податки, ставки яких встановлюються на національному рівні, щоб уникнути маніпуляцій з боку місцевих органів влади. Тому місцеві податки не повинні включатися до розрахунків для визначення розміру державних трансфертів (грантів) місцевим органам влади [10].

Другий варіант – це вирівнювання видатків, яке враховує відмінності у вартості надання публічних послуг місцевою владою. Тією чи іншою мірою вирівнювання видатків було реалізовано в більшості країн. Однак такі схеми потребують достовірних статистичних даних про витрати та кількість споживачів відповідних послуг, а також складних формул. У більшості випадків вирівнювання витрат застосовується до окремих секторів, таких як освіта та охорона здоров'я [10].

Формуючи трансфертну політику, держава має враховувати ще один з аспектів, викладених у Європейській хартії місцевого самоврядування. У пункті 7 статті 9 цього документа зазначено, що по можливості трансферти (дотації, субвенції) органам місцевого самоврядування надаються не для фінансування конкретних проектів [4]. І надання трансфертів також не повинно обмежувати свободу місцевих органів влади здійснювати власну політику в межах своїх повноважень.

До речі, розглянемо це важливе методологічне правило детальніше: як воно працює на практиці? Передусім, для глибшого розуміння цього принципу

корисно усвідомити його основну ідею та мету. По суті, ця норма спрямована на забезпечення фінансової автономії та самостійності органів місцевого самоврядування. Якщо центральний уряд надає трансферти місцевим бюджетам лише на реалізацію конкретних проєктів чи програм, то це значно обмежує можливості місцевої влади самостійно визначати пріоритети розвитку своїх територій, адже більша частина коштів виявляється «зв'язаною» цільовим призначенням. Натомість надання трансфертів загального характеру (тобто, не прив'язаних до конкретних видатків) дає органам місцевого самоврядування більшу гнучкість та незалежність у їх використанні. Це дозволяє враховувати специфічні потреби конкретних громад, а також швидко реагувати на зміни пріоритетів.

Якщо проаналізувати практику формування трансфертної політики в країнах Європи протягом останнього десятиліття, то можна помітити поступовий перехід до домінування саме нецільових (*general-purpose*) трансфертів над цільовими (*specific-purpose*). Наприклад, у Фінляндії частка нецільових трансфертів у загальному обсязі міжбюджетних трансфертів зросла з 81% у 2010 році до майже 90% у 2017 році. При цьому єдиною умовою надання таких трансфертів є дотримання муніципалітетами національних стандартів якості у наданні ключових публічних послуг (освіта, охорона здоров'я, соціальний захист). Решту коштів органи місцевого самоврядування можуть витратити на свій розсуд. Подібна тенденція спостерігається і в інших скандинавських країнах, де місцева автономія традиційно має високу цінність – Швеції, Норвегії, Данії.

З іншого боку, у багатьох країнах Центрально-Східної Європи (зокрема, Польщі, Угорщині, Чехії) досі зберігається значна частка цільових трансфертів, особливо у сферах освіти та охорони здоров'я. Це зазвичай пояснюється намаганням центрального уряду забезпечити рівний доступ населення до цих послуг, а також застосувати механізми «м'якого» контролю за ефективністю використання коштів. Проте навіть у цих країнах помітна зміна філософії – від детального «керування» видатками на місцевому рівні до визначення пріоритетів та встановлення стандартів якості з боку центру при одночасному наданні громадам більшої операційної самостійності. Ще одним цікавим прикладом є досвід Німеччини, де поряд із значним обсягом цільових трансфертів (які складали близько 50% усіх трансфертів станом на 2015 рік) існує практика так званих «спільних завдань» (*Gemeinschaftsaufgaben*). Це програми співфінансування певних напрямів видатків центральним урядом та урядами земель, які спільно визначають умови та критерії розподілу коштів. Таким чином забезпечується як врахування загальнонаціональних інтересів, так і реальна участь регіонів у прийнятті рішень.

Незважаючи на не малу частку трансфертів у структурі місцевих бюджетів в Україні, обсяг коштів, безпосередньо залучених до системи вирівнювання, є досить низьким. Для вирівнювання фінансової забезпеченості місцевих бюджетів в Україні використовуються базова та реверсна дотації. Базова дотація – трансферт, що надається з державного бюджету місцевим бюджетам для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій. Реверсна дотація – це кошти, що передаються до державного бюджету з місцевих бюджетів для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій. Для обрахунку базової та реверсної дотацій використовують кількість населення, надходження податку на доходи фізичних осіб та індекс податкоспроможності, що є коефіцієнтом, який визначає рівень податкоспроможності відповідного місцевого бюджету порівняно з аналогічним середнім показником усіх зведених місцевих бюджетів України в розрахунку на одну людину [1].

Відповідно до даних фінансової та статистичної звітності середній показник фактичних надходжень податку на доходи фізичних осіб у розрахунку на душу населення загалом по Україні у 2021 р. становив 3 161,95 гривень. Водночас максимальне значення показника – 43 030,70 грн/1 особу, мінімальне – 650,12 грн/1 особу, тобто різниця між екстремальними показниками – 66,2 рази. Ураховуючи базову та реверсну дотації, скоригований показник податку на доходи фізичних осіб у середньому по Україні становив 3 680,68 грн/1 особу, максимальне значення – 18 562,97 грн/1 особу, мінімальне значення – 1 200,66 грн/1 особу, тобто різниця між екстремальними показниками – 15,5 рази (таблиця 1).

Таблиця 1. – Показники ефективності системи горизонтального вирівнювання
Table 1. – Horizontal alignment system performance indicators

Показники	Податок на доходи фізичних осіб (чинна система горизонтального вирівнювання)	
	Фактичні надходження на душу населення (грн/1 особу)	Фактичні надходження з урахуванням базової та реверсної дотацій на душу населення (грн/1 особу)
Мінімальне значення	650,12	1 200,66
Максимальне значення	43 030,70	18 562,97
Середнє значення	3 161,95	3 680,68
Відхилення між максимальним і мінімальним значеннями, (р.2 / р.1)	66,2	15,5

*Джерело: складено авторами за джерелами [3; 7].

*Source: compiled by the authors based on sources [3; 7].

На що вказує ці дані в таблиці? Хоча фінансове вирівнювання не усуває повністю наявних диспропорцій між місцевими бюджетами, однак суттєво їх зменшує (із показника диференціації доходів у 66,2 рази до 15,5 рази). Однак, різниця між максимальним і мінімальним значенням доходів ПДФО на душу населення після вирівнювання у 15,5 рази є також досить суттєвою.

Проведений аналіз даних стосовно надходжень податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) та ефективності системи горизонтального вирівнювання в Україні у 2021 році виявив значні диспропорції у фінансовій спроможності місцевих бюджетів та недостатню результативність чинного механізму їх усунення. Зокрема, співвідношення між максимальним і мінімальним значенням фактичних надходжень ПДФО на душу населення склало 66,2 рази (43 030,70 грн проти 650,12 грн), що свідчить про колосальний розрив у податкоспроможності найбагатших та найбідніших територій. Для порівняння, у більшості європейських країн з ефективною системою фінансового вирівнювання такі відмінності зазвичай не перевищують 3-5 разів. Наприклад, у Швеції, яка має одну з найбільш розвинених моделей фіскальної децентралізації, різниця між максимальною та мінімальною податкоспроможністю муніципалітетів становить лише 1,4 рази. Навіть з урахуванням наданих базової та реверсної дотацій розбіжність між екстремальними значеннями надходжень ПДФО на

1 особу в Україні залишається доволі суттєвою – 15,5 разів (18 562,97 грн проти 1 200,66 грн). Для багатьох європейських країн таке співвідношення вважалося б неприпустимим і свідчило б про критичну неспроможність системи міжбюджетних відносин забезпечувати громадянам рівний доступ до публічних послуг незалежно від місця проживання. Зокрема, у Німеччині відмінності у фінансовій забезпеченості муніципалітетів на душу населення після вирівнювання зазвичай не перевищують 2-3 рази. Причому це стосується як надходжень від податку на доходи, так і інших складових доходів місцевих бюджетів (на відміну від української практики, де вирівнювання здійснюється лише за ПДФО). Відтак можна констатувати, що чинний в Україні механізм горизонтального вирівнювання хоча й сприяє певному зменшенню фіскальних дисбалансів між територіями (з 66,2 до 15,5 разів за проаналізованим показником), однак його ефективність залишається недостатньою порівняно з кращими світовими практиками. Це зумовлює необхідність подальшого вдосконалення вітчизняної моделі фінансового вирівнювання як з точки зору розширення кола доходів, що враховуються при розрахунку трансфертів, так і стосовно збільшення обсягів коштів, що перерозподіляються.

У країнах ОЕСР у систему вирівнювання в середньому спрямовують 2,3% від ВВП [9]. В Україні цей показник майже у 8 разів менший. Протягом 2015–2023 рр. цей показник коливався в межах від 0,19% до 0,44%, середнє значення показника за вказаний період становить 0,28% (таблиця 2).

Таблиця 2. – Обсяги фінансового вирівнювання в Україні у 2015–2023 рр.
Table 2. – Volumes of financial equalization in Ukraine in 2015–2023.

№	Періоди	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
	Показники									
1	Базова дотація, млрд грн	5,3	4,7	5,8	8,2	10,4	13,3	15,7	16,3	29,0
2	Доходи місцевих бюджетів (загальний фонд), млрд грн	101,6	146,6	192,7	234,1	275,2	290,1	350,0	398,1	441,9
3	ВВП, млрд грн	1 988,5	2 385,4	2 983,9	3 358,7	3 974,6	4 194,1	5 459,6	5 191,0	6 537,8
4	Частка базової дотації у ВВП (р.1 / р.3)	0,27%	0,20%	0,19%	0,24%	0,26%	0,32%	0,29%	0,31%	0,44%
5	Частка базової дотації у доходах місцевих бюджетів (р.1 / р.2)	5,22%	3,21%	3,01%	3,50%	3,78%	4,58%	4,46%	4,09%	6,56%

*Джерело: складено авторами за джерелами [3; 6].

*Source: compiled by the authors based on sources [3; 6].

Протягом 2021–2023 років обсяги базової дотації з державного бюджету місцевим бюджетам зросли у 1,8 рази (або на 13,3 млрд грн) – з 15,7 млрд грн у 2021 році до майже 29,0 млрд грн у 2023 році (таблиця 2), тобто сукупно за цей період сума базової дотації склала 61,0 млрд грн. Також наведені в таблиці 2 дані демонструють, що частка коштів, які спрямовуються на горизонтальне вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів, залишається вкрай низькою як по відношенню до ВВП, так і в загальній структурі доходів місцевих бюджетів. Зокрема, якщо в країнах ОЕСР на систему вирівнювання в середньому виділяється 2,3% від ВВП, то в Україні цей показник за аналізований період жодного разу не перевищував 0,5% і в середньому становив лише 0,28%. Тобто, обсяг ресурсу, що використовується для згладжування фіскальних дисбалансів між територіями, в Україні є в 8 разів меншим, ніж у розвинених країнах.

Недостатність фінансування системи вирівнювання в Україні наочно ілюструє і динаміка частки базової дотації у загальних доходах місцевих бюджетів. Якщо у 2015 р. цей показник складав 5,22%, то у 2016–2022 рр. він жодного разу не піднімався вище 4,58%, сягнувши мінімального значення 3,01% у 2017 р. І хоча у 2023 р. частка базової дотації зросла до 6,56% доходів місцевих бюджетів, таке збільшення навряд чи можна вважати достатнім з огляду на загальний рівень фінансової спроможності територіальних громад та масштаб існуючих між ними диспропорцій, про які йшлося вище. Справді, у номінальному вимірі обсяги базової дотації протягом 2021–2023 рр. зросли майже вдвічі – з 15,7 до 29,0 млрд грн. Але враховуючи високі темпи інфляції, реальне збільшення обсягу коштів, що спрямовуються на вирівнювання, є значно меншим. До того ж потрібно мати на увазі, що одночасно відбувається і зростання загальних потреб місцевих бюджетів у фінансових ресурсах через розширення повноважень органів місцевого самоврядування в процесі децентралізації, погіршення демографічної ситуації (скорочення населення у більшості громад) та підвищення вартості надання публічних послуг внаслідок інфляції, зростання цін на енергоносії тощо. Відтак темпи нарощування обсягів базової дотації не встигають за збільшенням об'єктивних потреб у фінансовому вирівнюванні.

Для порівняння: у багатьох європейських країнах відбувається поступове підвищення ролі міжбюджетних трансфертів вирівнювання по мірі децентралізації і делегування органам місцевого самоврядування додаткових повноважень. Наприклад, у Польщі частка загальної субвенції у доходах гмін (найнижчої ланки місцевого самоврядування) зросла з 28% у 2004 р. до 34% у 2016 р. У Франції з 2017 р. започатковано механізм вертикального вирівнювання за видатками, в рамках якого комунам з низьким рівнем фінансової спроможності надаються додаткові ресурси для забезпечення мінімальних стандартів надання ключових публічних послуг. На ці цілі щорічно спрямовується близько 1% податкових надходжень державного бюджету.

Таким чином, незважаючи на певне номінальне зростання обсягів базової дотації в Україні протягом останніх років, загальний масштаб фінансування системи горизонтального вирівнювання залишається вочевидь недостатнім як порівняно з практикою розвинених країн, так і з точки зору забезпечення реальної спроможності усіх територіальних громад надавати своїм жителям публічні послуги належного рівня та якості. Наявні обсяги ба-

зової дотації не дозволяють повною мірою згладити надмірні диспропорції в податкоспроможності місцевих бюджетів та забезпечити громадянам рівний доступ до суспільних благ незалежно від місця проживання.

Обсяги реверсної дотації, що перераховується місцевими бюджетами до державного бюджету, збільшилися також у 1,8 рази (або на 8,7 млрд грн) – з 10,4 млрд грн у 2021 р. до 19,1 млрд грн у 2023 р. (рисунк 1), тобто сукупно за цей період сума реверсної дотації склала 40,3 млрд гривень.

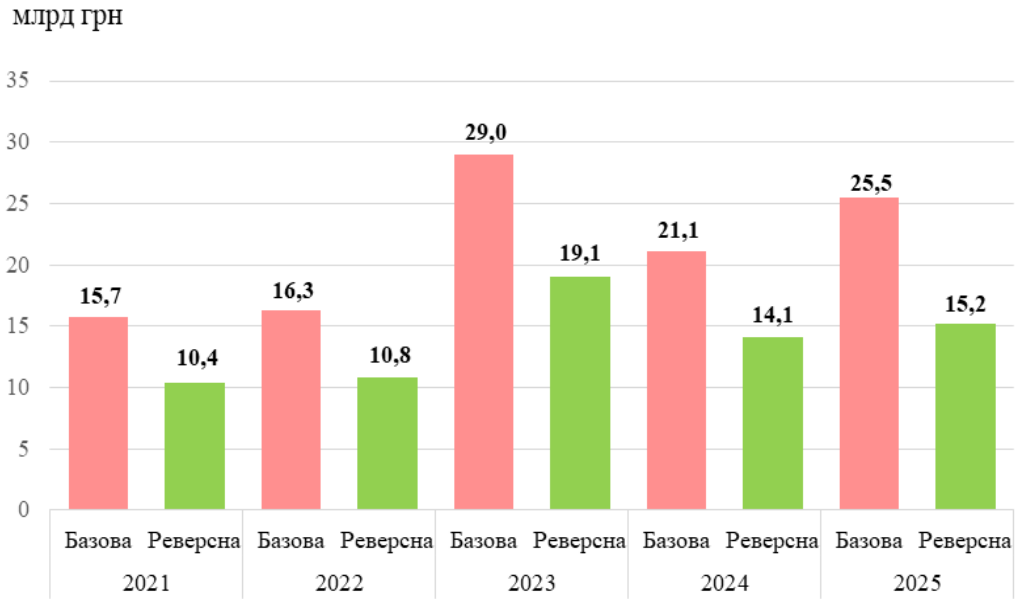

Рисунок 1. – Обсяги базової/реверсної дотації у 2021-2025 рр., у млрд грн

* дані щодо обсягів реверсної дотації у 2024 рік є розрахунковими. Дані за 2025 рік ґрунтуються на показниках Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік».

Figure 1. – Volumes of the basic/reverse subsidy in 2021-2025, in billion UAH

* data on the volume of the reverse subsidy in 2024 are estimated. Data for 2025 are based on the indicators of the Law of Ukraine «On the State Budget of Ukraine for 2025».

**Джерело: складено авторами за джерелами [3; 7].

**Source: compiled by the authors based on sources [3; 7].

Оскільки діюча система не є самобалансуючою і обсяги базової дотації перевищують реверсну для збалансування системи вирівнювання здійснюється залучення коштів з державного бюджету. Протягом 2021–2023 рр. за рахунок коштів державного бюджету в систему горизонтального вирівнювання місцевих бюджетів повинно було бути спрямовано 20,7 млрд грн (у т.ч.: у 2021 – 5,3 млрд грн; у 2022 – 5,5 млрд грн; у 2023 – 9,9 млрд грн), що становить 51,4% від загального обсягу реверсної дотації за період 2021–2023 років (рисунк 2).

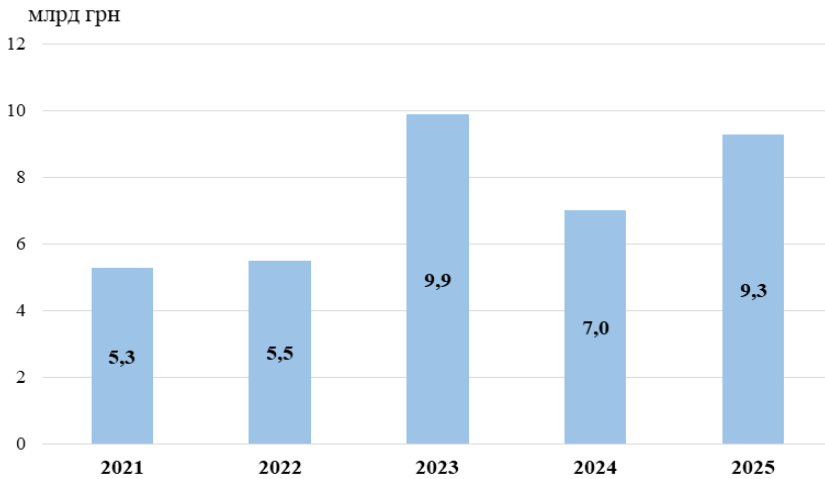

Рисунок 2. Обсяг коштів державного бюджету, залучений до систем вирівнювання у 2021–2025 роках, у млрд грн

*дані 2024 року є розрахунковими. Дані за 2025 рік ґрунтуються на показниках Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік».

Figure 2. The volume of state budget funds involved in equalization systems in 2021-2025, in billion UAH

*data for 2024 are estimated. Data for 2025 are based on the indicators of the Law of Ukraine «On the State Budget of Ukraine for 2025».

***Джерело: складено авторами за джерелами [3; 8].*

***Source: compiled by the authors based on sources [3; 8].*

Проведений аналіз функціонування системи фінансового вирівнювання в Україні протягом останнього десятиліття дозволяє зробити кілька важливих висновків стосовно її ефективності та напрямів подальшого вдосконалення.

По-перше, слід відзначити, що обсяги коштів, які спрямовувалися на горизонтальне вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів у 2012–2022 рр., демонстрували загальну тенденцію до зростання як у номінальному, так і відносному вимірах. Зокрема, якщо у 2012 р. з державного бюджету на надання базової дотації було виділено лише 1,1 млрд грн або 0,09% ВВП, то у 2022 р. ці показники зросли до 16,3 млрд грн та 0,31% ВВП відповідно. Певною мірою це свідчить про поступове усвідомлення на загальнодержавному рівні важливості проблеми міжтериторіальних фіскальних дисбалансів та готовність виділяти більше ресурсів на її вирішення. Разом з тим, частка базової дотації у структурі доходів місцевих бюджетів залишалася вкрай волатильною і коливалася в межах від 1,2% у 2014 р. до 6,6% у 2023 р. Відсутність чіткої висхідної динаміки цього показника вказує на те, що нарощування абсолютних обсягів базової дотації відбувалося повільніше, ніж зростання загальних доходів місцевих бюджетів. Іншими словами, розширення фінансової бази місцевого самоврядування, яке мало місце завдяки бюджетній децентралізації та економічному відновленню країни після кризи

2014–2015 рр., не супроводжувалося адекватним підвищенням ролі інструментів горизонтального вирівнювання. Як наслідок, обсяги базової дотації виявилися недостатніми для повного усунення об'єктивно обумовлених відмінностей у фінансовій спроможності територіальних громад.

По-друге, привертає увагу той факт, що у жодному з проаналізованих років (2015–2023) система фінансового вирівнювання в Україні не була самодостатньою і потребувала «підживлення» за рахунок додаткових коштів з державного бюджету понад обсяги реверсної дотації. Сукупний обсяг такого додаткового ресурсу у 2021–2023 рр. склав 20,7 млрд грн або більше половини (51,4%) від загальної суми реверсної дотації за цей період. Очікується, що тенденція до перевищення обсягів базової дотації над реверсною збережеться і надалі, зокрема у 2024–2025 рр. Це доволі тривожний сигнал, який вказує на недосконалість чинної моделі горизонтального вирівнювання та закладені в ній значні вертикальні дисбаланси (коли «бідних» громад виявляється набагато більше, ніж «багатих»). Адже фактично кошти платників податків з державного бюджету (замість того, щоб спрямовуватися на фінансування загальнонаціональних функцій чи підтримку найменш забезпечених територій) «компенсують» нестачу реверсної дотації заможних громад, які мали б ділитися своїми надлишковими доходами. За таких умов досягти реальної фінансової спроможності та самодостатності місцевого самоврядування навряд чи можливо. Більше того, викликає сумнів доцільність існування реверсної дотації як такої з огляду на її нездатність перекрити потреби у базовій дотації. Натомість ефективнішим міг би бути перехід до класичної моделі вертикального вирівнювання, коли кошти на підтримку «бідних» громад надходять виключно з державного бюджету, а не перерозподіляються в горизонтальній площині.

По-третє, показовим є той факт, що навіть після вирівнювання за допомогою базової та реверсної дотацій розрив між територіальними громадами з найвищим та найнижчим рівнем податкоспроможності становив 15,5 разів у 2021 р. (для порівняння: до вирівнювання він сягав 66,2 разів). Іншими словами, чинна система вирівнювання хоча і пом'якшує фіскальні дисбаланси, але все ж залишає надто великий простір для варіації фінансових можливостей територій. З огляду на це, а також на очікуване загострення проблем з наповненням місцевих бюджетів в умовах повоєнного відновлення у 2025–2026 рр., нагальною є потреба в розширенні інструментарію фінансового вирівнювання як з точки зору обсягів перерозподілу коштів, так і щодо кількості податків і зборів, які мають враховуватися при визначенні податкоспроможності територій. Лише за рахунок більш глибокого вирівнювання можна буде забезпечити реальний рівний доступ громадян до всього комплексу публічних послуг незалежно від місця проживання і тим самим не допустити соціального відторгнення та маргіналізації окремих територій країни.

Слід зазначити про значну диференціацію податкового потенціалу територіальних громад. Зокрема, індекс податкоспроможності в розмірі меншому або, що дорівнює 0,3 від середнього по Україні має 133 бюджети територіальних громад, а це становить 10% від їх загальної кількості. Значення індексу в межах від 0,3 до 0,5 має 300 бюджетів або 22,5%. Основна кількість громад має індекс податкоспроможності, що знаходиться в діапазоні від 0,5 до 0,9 – 576 бюджетів або 43,3% від загальної кількості.

У процесі реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, важливим є розроблення ефективного механізму фінансо-

вого вирівнювання регіональних диспропорцій. Один із шляхів поліпшення наявної системи горизонтального вирівнювання – розширення переліку платежів, які використовуються у розрахунках базової та реверсної дотацій. Щоб максимально зменшити міжтериторіальні диспропорції, необхідно розширити фінансову базу для фінансового вирівнювання, а саме: здійснювати визначення індексу податкоспроможності, зважаючи на податок на доходи фізичних осіб та інші загальнодержавні платежі, що надходять до місцевих бюджетів. Це дасть змогу більш об'єктивно здійснювати розрахунки та враховувати більшу кількість чинників, що впливають на податковий потенціал відповідної території [10].

Іншим важливим аспектом є необхідність поступового збільшення ресурсу, залученого до системи вирівнювання. Більший обсяг ресурсів дасть можливість підвищити дієвість фінансового вирівнювання та більш ефективно нівелювати міжтериторіальні диспропорції податкової спроможності [10].

Основна мета системи вирівнювання – забезпечення державою рівного доступу своїм громадянам до публічних послуг стандартизованої якості та кількості. У цьому контексті актуальним є формування справедливої системи розподілу ресурсів і компромісного вирішення питань співвідношення приватних інтересів окремих громадян чи соціальних груп з інтересами всього суспільства [2].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень. Усе наведене вище підтверджує актуальність проблеми фінансового вирівнювання диспропорцій місцевих бюджетів України. Система фінансового вирівнювання безпосередньо впливає на фінансову та інституційну спроможність регіонів належним чином забезпечувати виконання своїх повноважень у сфері соціально-економічного розвитку. Виходячи із проведеного аналізу, можна зробити такі висновки та сформулювати наступні пропозиції щодо шляхів вдосконалення системи фінансового вирівнювання в Україні:

1. Чинна система не у повній мірі виконує функцію вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів України. Обсяги базової дотації місцевим бюджетам становлять 80 відсотків суми, необхідної для досягнення показника податкоспроможності 0,9. Тобто, обсяг базової дотації не забезпечує отримання відповідним місцевим бюджетом усієї суми коштів, достатньої для досягнення ним середнього рівня податкоспроможності. Базова дотація покриває лише частину фінансування, необхідного для стовідсоткового досягнення відповідним місцевим бюджетом середнього по Україні показника надходжень податку на доходи фізичних осіб. Фактично чинна система фінансового вирівнювання лише частково виконує свою функцію.

2. Доцільно розглянути можливості щодо впровадження механізмів вирівнювання на місцевому рівні – на рівні областей. Наявність інструментів для вирівнювання фінансових дисбалансів між органами місцевого самоврядування на рівні області дало б змогу враховувати регіональні особливості (які об'єктивно неможливо врахувати на загальнодержавному рівні) і таким чином підвищити дієвість системи вирівнювання;

3. Для вдосконалення системи фінансового вирівнювання та розширення варіантного аналітичного ряду доцільно вивчити питання щодо розроблення багаторівневої системи вирівнювання. Зокрема, провести окремі розрахунки базової та реверсної дотацій окремо для окремих категорій територіальних громад, сформованих, наприклад, за показником чисельності населення, що надасть можливість здійснювати фінансове вирівнювання окремо по від-

носно однорідних (співставних) категоріях місцевих бюджетів. На сьогодні, вирівнювання здійснюється по територіальних громадах з використанням єдиного показника індексу податкоспроможності. Водночас, при здійсненні диференційованих розрахунків значення індексу податкоспроможності буде визначатися окремо для бюджетів територіальних громад, що належать до відповідної групи. Обґрунтуванням такого підходу є те, що економічний і фінансовий потенціал, наприклад, міських громад вищий, ніж потенціал сільських громад. Також обсяги повноважень у соціально-культурній сфері та сфері життєзабезпечення громадян є більш широкими в міських громадах.

4. Зважаючи на очікувані виклики повоєнного відновлення економіки України у 2025-2026 роках, украї важливо вже зараз започаткувати дискусію щодо перегляду фундаментальних засад системи фінансового вирівнювання. В умовах обмежених бюджетних ресурсів та зростання видатків на відбудову зруйнованої інфраструктури, збільшення вагомості інструментів горизонтального вирівнювання може виявитися об'єктивно неможливим. Натомість доцільно розглянути альтернативні підходи до зменшення фіскальних дисбалансів, зокрема через запровадження додаткових механізмів вертикального вирівнювання (наприклад, надання спеціальних трансфертів з державного бюджету найменш фінансово спроможним громадам), а також через застосування інструментів стимулювання економічного розвитку депресивних територій (податкові пільги, державні інвестиції в інфраструктурні проекти тощо). Водночас такі інструменти мають спиратися на чіткі та об'єктивні критерії, аби не допустити їх використання у політичних цілях чи надмірної залежності місцевої влади від «ручного» розподілу коштів з центру. Загалом, бачення перспектив розвитку системи фінансового вирівнювання має формуватися у тісній взаємодії Уряду, Парламенту та всеукраїнських асоціацій органів місцевого самоврядування, адже лише на основі суспільного консенсусу можна досягти справедливого та ефективного розподілу обмежених бюджетних ресурсів в інтересах усіх територіальних громад.

5. Ключовим напрямом подальших науково-практичних розвідок у сфері фінансового вирівнювання має стати також вироблення нових підходів до оцінки його результативності та впливу на соціально-економічний розвиток територій. Адже наразі ефективність вирівнювання здебільшого вимірюється лише ступенем зменшення диспропорцій у податкоспроможності місцевих бюджетів (так званий «фіскальний ефект»), тоді як кінцевою метою цього інструменту має бути вирівнювання доступу громадян до всього спектру публічних послуг, які гарантуються державою. Відтак важливо розробити цілісну систему індикаторів, які б дозволяли оцінювати вплив фінансового вирівнювання на добробут мешканців громад, якість їхнього життя, рівень людського та інфраструктурного капіталу на відповідних територіях тощо. Лише на основі такого комплексного аналізу можна виробляти обґрунтовані рішення щодо коригування політики фінансового вирівнювання, визначати її слабкі місця та пріоритетні напрями вдосконалення. Водночас така система індикаторів має бути динамічною, здатною адаптуватися до нових викликів, які постають перед країною на різних етапах розвитку. Зокрема, особливої уваги потребуватиме моніторинг того, наскільки фінансове вирівнювання сприятиме впровадженню структурних реформ на місцевому рівні в процесі повоєнної відбудови, стимулюванню інноваційної активності в громадах та забезпеченню рівного доступу до якісних освітніх, медичних та соціальних послуг в умовах тотальної цифровізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/paran77#n77> (дата звернення: 10.10.2024).
2. Венцель В. Т. Соціальна функція держави в умовах трансформації суспільних процесів. *Публічне управління та митне адміністрування*. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2019. Вип. 3(22). С. 40–47.
3. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 29.10.2024).
4. Європейська хартія місцевого самоврядування. *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (дата звернення: 19.10.2024).
5. Казюк Я. М., Венцель В. Т. Фінансова спроможність територіальних громад як основний елемент у забезпеченні реалізації повноважень органів місцевого самоврядування. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2024. № 1. С. 357–264. URL: https://journals.kntu.kherson.ua/index.php/visnyk_kntu/article/view/609
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 02.10.2024).
7. Про Державний бюджет України на 2021 рік : Закон України від 15.12.2020 № 1082. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text> (дата звернення: 24.10.2024).
8. Про Державний бюджет України на 2025 рік : Закон України від 19.11.2024 № 4059. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text> (дата звернення: 29.12.2024).
9. Blöchliger H., Merk O., Charbit C., Mizell L. Fiscal equalisation in OECD countries. *Working Paper*. 2007. № 4. URL: <http://surl.li/ovftkh> (дата звернення: 10.10.2024).
10. Ventsel V., Kupriichuk V. Financial equalisation system as a component of the state social policy of Ukraine. *American Journal of Fundamental, Applied & Experimental Research*. Ukraine and Ukrainians Abroad Non-for-profit Corporation, New York NY, USA. 2020. Issue 1(16). P. 69–74.
11. Łyziak T., Mackiewicz-Łyziak J. (2018). Sustainability of Public Finances in European Economies: Fiscal Policy Reactions and Market Pricing. *Eastern European Economics*. 2018. № 57 (1). С. 3–19. DOI: <https://doi.org/10.1080/00128775.2018.1533411>
12. Theofilakou N., Stournaras Y. Government Solvency and Financial Markets: Dynamic Panel Estimates for the European Monetary Union. *Economic Letters*. 2012. № 115 (1). С. 130–133. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2011.12.024>
13. Weichenrieder A., Zimmer J. Euro Membership and Fiscal Reaction Functions. *International Tax and Public Finance*. 2014. № 21 (4). С. 598–613. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10797-013-9299-3>

Стаття надійшла до редакції 01.11.2024 р.

Стаття рекомендована до друку 03.12.2024 р.

Kaziuk Y. M.,

Dr.Sc. in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Public Administration and Project Management, State Higher Education Institution "University of Educational Management" of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv,
52-A Cichovy Street, m. Kyiv, 04053, Ukraine

e-mail: yanina.m.k@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-5003-4896>

Ventsel V. T.,

Dr.Sc. in public administration,

Director of the Finance Department of Zhytomyr Regional State Administration,
Maidan S.P. Korolyova, 1, Zhytomyr, 10014, Ukraine

e-mail: ventsel@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-1902-6126>

THE EQUALIZATION SYSTEM OF LOCAL BUDGETS IN UKRAINE: EFFECTIVENESS AND PATHWAYS FOR IMPROVEMENT

Abstract. The article is devoted to the analysis of the effectiveness of the financial equalization system in Ukraine and the development of proposals for its improvement in order to

reduce disparities between territorial communities and ensure equal access of citizens to public services regardless of their place of residence. The authors consider the theoretical foundations of financial equalization, its functions and international experience, focusing on the requirements of the European Charter of Local Self-Government. Based on the analysis of statistical data on the volume and dynamics of basic and reverse subsidies, their share in GDP and local budget revenues, as well as indicators of differentiation of territories' tax capacity before and after equalization, the authors conclude that the current system in Ukraine only partially fulfils its function. In particular, the volume of the basic subsidy is insufficient to ensure the financial capacity of all communities, and the gap between «rich» and «poor» territories remains excessive even after equalization. The article proposes a number of ways to improve the domestic model of financial equalization. Among them: expanding the list of payments taken into account when calculating subsidies; increasing the amount of funds allocated for equalization; introducing a multi-level equalization system with differentiation of calculations for different categories of communities; revising the fundamental principles of the system in the context of post-war recovery. The authors emphasize the need to develop new approaches to assessing the effectiveness of financial equalization in terms of its impact on the quality of life of community residents and the level of human and infrastructural capital of territories.

Keywords: *public finance, financial management mechanism, budget policy, fiscal equalization system, digital technologies, state and local budgets, disparities, public services.*

REFERENCES

1. Budget Code of Ukraine No. 2456 (2010). Legislation of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/paran77#n77> [in Ukrainian].
2. Ventsel, V.T. (2019). Social function of the state in the conditions of transformation of social processes. *Public Administration and Customs Administration*, 3(22), 40-47 [in Ukrainian].
3. State Web Portal of the Budget for Citizens. (2024). URL: <https://openbudget.gov.ua/> [in Ukrainian].
4. European Charter of Local Self-Government. (2024). Legislation of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036 [in Ukrainian].
5. Kaziuk, Y.M., & Ventsel, V.T. (2024). Financial capacity of territorial communities as a key element in ensuring the implementation of local self-government powers. *Bulletin of Kherson National Technical University*, 1, 357-264. URL: https://journals.kntu.kherson.ua/index.php/visnyk_kntu/article/view/609 [in Ukrainian].
6. State Statistics Service of Ukraine. (2024). Official website. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
7. Law of Ukraine No. 1082 On the State Budget of Ukraine for 2021 (2020). Legislation of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text> [in Ukrainian].
8. Law of Ukraine No. 4059 On the State Budget of Ukraine for 2025 (2024). Legislation of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text> [in Ukrainian].
9. Blöchliger, H., Merk, O., Charbit, C., & Mizell, L. (2007). Fiscal equalisation in OECD countries. OECD Working Paper, (4). URL: <http://surl.li/ovftkh>
10. Ventsel, V., & Kupriichuk, V. (2020). Financial equalisation system as a component of the state social policy of Ukraine. *American Journal of Fundamental, Applied & Experimental Research*, 1(16), 69–74.
11. Łyziak, T., & Mackiewicz-Łyziak, J. (2018). Sustainability of public finances in European economies: Fiscal policy reactions and market pricing. *Eastern European Economics*, 57(1), 3–19. DOI: <https://doi.org/10.1080/00128775.2018.1533411>
12. Theofilakou, N., & Stournaras, Y. (2012). Government solvency and financial markets: Dynamic panel estimates for the European Monetary Union. *Economic Letters*, 115(1), 130–133. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2011.12.024>
13. Weichenrieder, A., & Zimmer, J. (2014). Euro membership and fiscal reaction functions. *International Tax and Public Finance*, 21(4), 598–613. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10797-013-9299-3>

The article was received by the editors 01.11.2024.

The article is recommended for printing 03.12.2024.